

Ten eerste

Het lijden van Jezus zoals dat vandaag wereldwijd wordt bezongen, heeft opvallende parallellen met een Sumerische mythe die al duizenden jaren vóór Christus werd opgetekend, schrijft een Leidse assyrioloog in een nieuw boek. Houden de dood en wederopstanding van Jezus verband met oude boerensymboliek over herfst en terugkerende lente?

Door Maarten Keulemans

Dumuzi (tweede van rechts) is uit de dood opgestaan en wordt

Interview **Henriette Broekema**, kenner Sumerische mythen

‘Jezus’ lijdensverhaal afgekeken

Een gewapende bende kwam hem halen, precies zoals hij in een visioen had voorzien. Ontsnappen kon niet: een van zijn beste vrienden verraadde hem, in ruil voor een beloning. En dus werd hij meegevoerd, geïnterviewd, ter dood gebracht en beweend door de vrouwen – waarna hij drie dagen later weer herrees uit de dood.

Ziedaar, in een notedop, het verhaal van de herder Dumuzi, zoals dat ongeveer 2.500 jaar vóór Christus door de oude Sumeriërs werd opgetekend in Irak. Het is geen toeval dat het verhaal zo sterk lijkt op het lijdensverhaal van Jezus, betoogt assyrioloog Henriette Broekema (1952) in een boek waarvan volgende week de Engelstalige versie verschijnt. Want in het lijdensverhaal uit de Bijbel klinken veel oudere mythen uit Sumerië door, stelt ze.

Wacht eens even. Is het lijdensverhaal van Jezus dan niet echt?

‘Het lijkt me aannemelijk dat Jezus echt heeft geleefd, en ik denk dat hij inderdaad op de een of andere manier ter dood is gebracht. Dat moet voor zijn volgelingen een enorme klap zijn geweest. Maar daarna hebben de evangelisten het gebeurde opgehangen aan verhalen die men in die cultuur al kende. Om het beter mondeling door te kunnen geven aan de volgende generatie.’

En wat gebeurde er in het echt?

‘Wisten we het maar! Kijk, een mythe gaat niet over de feiten, maar alleen over de boodschap. Zó vertelde men vroeger verhalen: niet door zo precies mogelijk weer te geven wat er was gebeurd, zoals wij zouden doen, maar door de boodschap te vergelijken met mythen die men al kende. Ik vind dat

fascinerend: hoe ze het verhaal van Jezus hebben verweven met verhalen die al bestonden.’

In de Sumerische mythologie is het slachtoffer een herder genaamd Dumuzi: hij wordt door een bende demonen gevangen, meegesleurd naar de onderwereld en gedood. Wanneer begon u overeenkomsten te zien met het lijdensverhaal van Jezus?

‘Pas na een tijdje. Ik ben geen theoloog, en ik was hier ook helemaal niet naar op zoek. Ik was een van de mythes rondom de vruchtbaarheidsgodin Inanna aan het bestuderen, Dumuzi’s Droom, toen het kwartje opeens viel. Opvallend in dat gedicht is dat Dumuzi wordt verraden door zijn vriend. Die wordt omgekocht. Net als Judas dus.’

‘Daarna vielen steeds meer dingen op hun plaats. Ook bij Dumuzi is er iemand zoals Petrus, die vurig belooft hem niet te verloochenen. Bij Dumuzi sprengelt een vrouw water en meel,

Henriette Broekema

De parallel met Dumuzi werpt ook licht op de vraag waarom Jezus wordt aangeduid als koning van de Joden.

‘Ook Dumuzi wordt aangesproken als koning. De oude Sumeriërs beschouwden de stadsvorst als de aardse geliefde van Inanna. De koning was de echtgenoot van Inanna. Dat was Dumuzi ook geweest: vandaar dat hij koning wordt genoemd.’

Verschillen zijn er natuurlijk ook. Dumuzi wordt meegeslept naar de onderwereld en gedood, Jezus wordt naar de berg Golgota gebracht en gekruisigd.

als teken van Dumuzi’s naderende dood. Dat is gewoon de vrouw die Jezus zalft, waarop Jezus zegt: ze bereidt me voor op het graf.’

De parallel met Dumuzi werpt ook licht op de vraag waarom Jezus wordt aangeduid als koning van de Joden.

‘Ook Dumuzi wordt aangesproken als koning. De oude Sumeriërs beschouwden de stadsvorst als de aardse geliefde van Inanna. De koning was de echtgenoot van Inanna. Dat was Dumuzi ook geweest: vandaar dat hij koning wordt genoemd.’

Verschillen zijn er natuurlijk ook. Dumuzi wordt meegeslept naar de onderwereld en gedood, Jezus wordt naar de berg Golgota gebracht en gekruisigd.

‘Daarin zit juist iets heel fascinerends. De Sumeriërs geloofden dat het dodenrijk in het Zagrosgebergte lag (op de grens van Iran en Irak, red.). Daar zitten ook weer die bergen in. En of Golgota, de ‘schedelberg’, echt heeft bestaan, is zeer de vraag. Ik denk dat Golgota gewoon een ander woord was voor het dodenrijk. Voor mensen uit die tijd moet die symboliek helder zijn geweest.’

Interessant is dat de moord op Dumuzi in de Sumerische mythologie in verband staat met de herfst. Zijn dood staat symbool voor het afsterven van de natuur na de oogst.

‘Dat idee zie je bij al die vroege landbouwculturen uit het Midden-Oosten. De vruchtbaarheidsgodin heeft een partner die doodgaat in de herfst, als de natuur afsterft. Bij de Grieken is dat Adonis; bij de Egyptenaren wordt Osiris, de man van Isis, vermoord. De Feniciërs hadden Anat en Baäl, en bij de Anatoliërs was het Attis, de partner

van de godin Cybele, die doodging. En: allemaal komen ze weer terug uit de dood, als de lente aanbreekt. Ook die component zit er altijd in.’

Net als Dumuzi keerde ook Jezus terug uit de dood. Is de wederopstanding van Jezus op Pasen een culturele echo van de vruchtbaarheidstraditie? Een symbool van de lente?

‘Dat hoorde wel bij die heidense tradities. Jezus is dood, en daarbij hoort ook dat hij wederopstaat. Net als al die andere goden en halfgoden die sterven en weer tot leven komen. Na de dood herleeft de god en breekt de lente aan. Het geeft aan dat men heel intens meeleefde met het sterven en weer opleven van de natuur. Dat moest ook wel, want de natuur zal maar een keer niét herrijzen: dan betekent het hongersnood.’

De vraag is natuurlijk: is Jezus echt opgestaan uit de dood?

‘Dat is de vraag, ja.’

Nou? Wat vindt u?

‘De christelijke lezing is: mensen in die tijd geloofden het, dus is het waar. Daaruit leiden de gelovigen af dat het echt is gebeurd. Dat is weer de mythevorming.’

U bent van oorsprong jurist. Wat boeit u zo aan de Sumerische oudheid dat u haar op latere leeftijd bent gaan bestuderen?

‘De Sumeriërs hebben het schrift uitgevonden. En ik was benieuwd naar de alleroudste geschreven historie. Hoe ziet de oudste wereld eruit die we nog uit de taal naar boven kunnen halen? Pure fascinatie dus.’

En nu blijkt: het lijdensverhaal van Jezus is een van de oudste thema’s van de mensheid.

Wel meer elementen van andere geloven in de evangeliën

Over de details valt te twisten, maar ‘in grote lijnen heeft Broekema een punt’, zegt assyrioloog Theo Krispijn van de Universiteit Leiden over de opvatting van Henriette Broekema. ‘Bepaalde motieven in het lijden van Jezus lijken inderdaad erg op Dumuzi. Al blijft het lastig: thema’s als de zuster die haar broer beschermt, hoeven natuurlijk niet ergens aan ontleend te zijn.’ Bekend is al dat vooral het evangelie van Johannes is gekruist met ‘geleende’ elementen uit de Grieks-Romeinse wereld. Zo vertoont het laatste avondmaal sterke gelijkheid met

de rituele maaltijden van de Perzisch-Romeinse god Mithras, en hebben bijzondere geboorten zoals die van Jezus voorlopers in de Griekse en Babylonische mythologie. ‘De vroege Christenen hebben, toen de band met de joodse religie zwakker was geworden, veel van het spraakgebruik van andere godsdiensten overgenomen,’ zegt Krispijn.

Om precies die reden is historicus Jona Lendering kritisch: ‘Heidense mythen kunnen een rol hebben gespeeld bij de ontvangst van het christendom door niet-joden. Toen Paulus de deur voor hen opende,

lagen de hoofdlijnen van het lijdensverhaal echter al vast. Als heidense denkkaders, zoals jongere varianten van de mythe van Dumuzi, al een rol hebben gespeeld, is het pas heel laat.’ Lendering vindt de parallellen die Broekema aan het licht brengt zelf ‘overbodig’: ‘Alles is vanuit een joodse context verklaarbaar. Of vanuit de simpele feiten: vanaf het laatste avondmaal tot de kruisafname gebeurt er eigenlijk niets wat niet gewoon historisch plausibel is’, denkt Lendering. ‘Met als mogelijke uitzondering dat de gekruisigden sprekend worden opgevoerd.’